

Proces prebacivanja kodova kod dvojezičnih govornika

Vukoja, Josip

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:158:840189>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-10**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad
Proces prebacivanja kodova kod dvojezičnih govornika

Josip Vukoja

Zagreb, srpanj, 2023.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad
Proces prebacivanja kodova kod dvojezičnih govornika

Ime i prezime studenta:

Josip Vukoja

Ime i prezime mentora:

prof.dr.sc. Melita Kovačević

Zagreb, srpanj, 2023.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisao rad **Proces prebacivanja kodova kod dvojezičnih govornika** i da sam njegov autor.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Josip Vukoja

Mjesto i datum: 15.6.2023.

Proces prebacivanja kodova kod dvojezičnih govornika

Josip Vukoja

prof.dr.sc. Melita Kovačević

Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Odsjek za logopediju

Sažetak

Dvojezičnost je sposobnost uporabe dva jezika u komunikacijske svrhe. Iako se nekad smatralo da je dvojezičnost nedostatak, danas se zna da dvojezičnost ima niz prednosti (kognitivne, kulturološke, komunikacijske...). Dvojezični govornici u odnosu na jednojezične imaju složeniji mentalni leksikon u kojem su spremljena dva jezika. Prema brojnim autorima dvije su osnovne skupine modela dvojezičnog mentalnog leksikona: hijerarhijski i konekcionistički. U razgovoru s jednojezičnim govornikom dvojezični govornik treba naučiti suzbiti drugi jezik upotrebljavajući složenije kognitivne sposobnosti jezične kontrole. No, u komunikaciji često dođe do interferencije drugog jezika i pojave koja se naziva prebacivanje kodova. Prebacivanje kodova jednostavno se definira kao izmjenjivanje dva jezika tijekom interakcije. U ranoj fazi dvojezičnog razvoja, ta pojava nije usustavljena, pa kažemo da kod djece dolazi do miješanja jezika, jer kod njih gramatička struktura iskaza nije pravilna. Odrasli govornici često prebacuju kodove iz raznih razloga (siromašan rječnik na jednom jeziku, grupna solidarnost, rješavanje nesuglasica...). Kod prebacivanja kodova postoji jezik-baza koji upravlja proizvodnjom i jezik-gost iz kojeg se kodovi prebacuju. Ovisno o situaciji, prebacivanje kodova je manje ili više prisutno. Razni autori navode da postoje jasna pravila oko procesa prebacivanja kodova, no u spontanom govoru dvojezičnih govornika taj proces često krši sva pravila i predviđanja.

Ključne riječi: dvojezičnost, prebacivanje kodova, mentalni leksikon

The process of code-switching in bilinugal speakers

Josip Vukoja

prof.dr.sc Melita Kovačević

University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences, Department of Speech and Language Pathology

Summary

Bilingualism is the ability to use two languages for communication purposes. Although it was once considered a disadvantage of bilingualism, today it is known that bilingualism has a number of advantages (cognitive, cultural, communicative...). Compared to monolingual speakers, bilingual speakers have a more complex mental lexicon in which two languages are stored. According to numerous authors, there are two basic groups of bilingual mental lexicon models: hierarchical and connectionist. In a conversation with one language speaker, the bilingual speaker needs to learn to suppress the other language by using more complex cognitive abilities of language control. However, in communication, there is often interference from another language and a phenomenon called code-switching. Code-switching is simply defined as switching between two languages during an interaction. In the early phase of bilingual development, this phenomenon is not established, so we say that language mixing occurs in children, because the grammatical structure of their utterances is not correct. Adult speakers often switch codes for various reasons (poor vocabulary in one language, group solidarity, resolving disagreements...). In code switching, there is a language base that controls the production and a guest language from which the codes are switched. Depending on the situation, code switching is more or less present. Various authors state that there are clear rules about the code-switching process, but in the spontaneous speech of bilingual speakers, this process often violates all rules and predictions.

Key words: bilingualism, code-switching, mental lexicon

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Dvojezičnost: definiranje i podjela	2
2.1. Definicija dvojezičnosti	2
2.2. Podjela dvojezičnosti	5
3. Prednosti dvojezičnosti	9
4. Prebacivanje kodova kod dvojezičnih govornika	11
4.1. Definiranje prebacivanja kodova	11
4.2. Prebacivanje kodova u odnosu na miješanje kodova.....	13
4.3. Miješanje jezika u ranoj fazi jezičnog razvoja.....	15
4.4. Prebacivanje kodova s različitih stajališta.....	17
5. Uzroci prebacivanja kodova	19
6. Mentalni leksikon dvojezičnih govornika.....	20
6.1. Definicija mentalnog leksikona.....	20
6.2. Jezični modaliteti dvojezičnih govornika.....	21
6.3. Mentalni leksikon dvojezičnih govornika.....	23
6.4. Modeli dvojezičnog mentalnog leksikona	24
7. Jezična proizvodnja dvojezičnih govornika - leksički pristup i odabir	28
8. Zaključak	31
9. Glosarij pojmova.....	32
10. Literatura.....	33

1. Uvod

Koncept dvojezičnosti prema Weiru (2000) proširio se početkom prošlog stoljeća. O tada, dvojezičnost zauzima velik interes u brojnim znanstvenim disciplinama. Takav jedan jezični fenomen otvara za sobom brojna pitanja, od samog definiranja dvojezičnosti pa do unutarnjih jezičnih procesa koji se odvijaju u mentalnom leksikonu dvojezičnog govornika. Jedan od tih procesa je i proces prebacivanja kodova. Za neke autore, proces prebacivanja kodova ključna je tema kod proučavanja dvojezičnosti. Prebacivanje kodova pojava je koja se javlja kada su dva jezika u kontaktu, stoga je usko vezana za dvojezičnost ili višejezičnost.

Prebacivanje kodova jednostavno se definira kao kombiniranje elemenata dvaju jezika tijekom jedne fraze ili rečenice (npr. Hoffman, 1991). Taj proces javlja se u ranoj fazi dvojezičnog usvajanja, no u ranoj dobi ne prati jasnu strukturu ni pravila, pa razlikujemo *prebacivanje kodova* kod odraslih vještih dvojezičnih govornika od *miješanja jezika* kod dvojezične djece. Miješanje jezika prisutno je kod djece najčešće zbog toga što određene pojmove usvoje u jednom jeziku te ih trebaju ubaciti u drugi kada govore drugim jezikom. Vremenom dolazi do bogaćenja rječnika, usvajanja jezičnih pravila i sustavnijeg procesa prebacivanja kodova. U ovom radu, detaljnije će biti objašnjen proces prebacivanja kodova kao i organiziranost mentalnog leksikona kod dvojezičnih govornika unutar kojeg se odvija taj proces.

Prije nego što bude detaljnije opisan proces prebacivanja kodova, bitno je objasniti dvojezičnost, višejezičnost i tko su govornici kod kojih dolazi do ovog procesa.

2. Dvojezičnost: definiranje i podjela

Dvojezičnost je već dugo vremena u društvu uobičajena pojava. Mackey (1967) je prije gotovo pola stoljeća tvrdio da je polovica svjetskog stanovništva dvojezična. Prema novijim podacima, u svijetu je 3,3 milijarde ljudi dvojezično (43% opće populacije), a 17% je višejezičnih govornika (Rogers, 2023). Upravo zato, dvojezičnost više nije fenomen suvremenog vremena nego svakodnevna pojava, a razumijevanje dvojezičnog razvoja unutar lingvističkih disciplina je nužnost. Iako je svakodnevna pojava, oko definiranja dvojezičnosti nastaju polemike.

2.1. Definicija dvojezičnosti

Kroz povijest, dvojezičnost se definirala na različite načine i različitim pristupima. O njoj se puno raspravlja, ali još uvijek nema jednoglasne definicije. Bloomfield (1933) je smatrao da je dvojezičnost sposobnost da se upravlja dvama jezicima kao da su materinski. S druge pak strane, Macnamara (1967) u obzir uzima minimalnu kompetenciju u barem jednoj od četiri jezične djelatnosti drugog jezika (slušanje, govorenje, čitanje i pisanje). Između ove dvije krajnosti postoji čitav niz različitih definicija dvojezičnosti.

Neke teorije naglašavaju određene specifičnosti koje karakteriziraju dvojezičnog govornika. Na primjer, Grosjean (1985, 1989, 2002) smatra da je *dvojezični govornik* sposoban, ali po mnogočemu i poseban korisnik svojih jezika te da se na njegove jezične sposobnosti ne može gledati kao na zbroj jednojezičnih sposobnosti. Grosjean kao glavnu razliku između jezične obrade dvojezičnog i jednojezičnog govornika navodi tzv. tezu o dvojezičnom modalitetu prema kojoj su za vrijeme jezične obrade kod dvojezičnog govornika uvijek pobuđena oba jezika. Prema tomu, dvojezični govornik treba naučiti suzbiti jedan jezik u razgovoru s jednojezičnim govornikom, no ukoliko razgovara s dvojezičnim govornikom to ne mora činiti, te u komunikaciji često dolazi do tzv. *code-switchinga* tj., naizmjenične uporabe oba jezika. Svi ti složeni procesi kod jednojezičnih govornika uglavnom nisu prisutni.

Mackey (1967) navodi četiri odrednice koje je važno uzeti u obzir pri opisu dvojezičnih govornika: *stupanj*, *funkcija*, *izmjena* i *interferencija*. Pitanje *stupnja* odnosi se na razinu znanja jezika. *Funkcija* se tiče sposobnosti uporabe jezika u različitim kontekstima. *Izmjena* u obzir uzima broj promjena u korištenju jezika, dok se *interferencija* odnosi na stupanj u kojem je pojedinac u stanju jezike držati odvojenima. Mohanty (1994) svoju definiciju dvojezičnosti ograničava na socijalno-komunikacijsku dimenziju, te navodi da je "dvojezična osoba ili zajednica ona koja može riješiti komunikacijske zahtjeve na razini svakodnevnog funkcioniranja na dva ili više jezika u njihovoj interakciji s drugim govornicima bilo koja od ovih jezika."(str.13)

Nadalje, Baker i Prys Jones (1998) predlažu da kod određenja dvojezičnosti treba uzeti u obzir različitu problematiku, kao što je razina tečnosti u jezicima kojima se osoba služi, razina znanja, kompetencije i slično. Zatim, mnogi definiraju dvojezičnu osobu kao onu koja govori dva jezika. No, postoje i osobe koje razumiju drugi jezik, ali ga ne govore, ili osobe koje znaju govoriti drugi jezik, ali se ne znaju pismeno izražavati. Brojna su, dakle, pitanja koja se trebaju uzeti u obzir pri definiranju i određenju dvojezičnosti.

Kao što smo vidjeli, postoji čitav niz definicija dvojezičnosti, od onih minimalističkih kakvu daje Macnamara (1967) do onih autora koji dvojezičnu osobu smatraju onom koja vlada dvama jezicima kao da su materinski (Bloomfield, 1933). Ona osnovna definicija dvojezičnosti navodi da je to sposobnost pojedinca da se služi s dva jezika. Sve ove proširene definicije stvaraju problem oko diferenciranja između osoba koje imaju visoku razinu tečnosti u stranom jeziku od osoba koje tek drugi jezik uče.

Dvojezičnost kao pojavu treba gledati u kontekstu pojedinca i njegovog jezičnog razvoja, a ne u pogledu imaginarnih govornika koji bi trebali savršeno vladati jezicima. Sukladno tome, bitna stavka u definiranju dvojezičnosti je upravo stvarna uporaba jezika. Mackey je to jezgrovito sažeo u jednoj rečenici: „*Bilingualism is not a phenomenon of language; it is characteristic of its use.*“ (Mayor i Pugh, 1987; prema Špiranec 2010). Stoga je dvojezičnost najprikladnije odrediti kao sposobnost uporabe dvaju ili više jezika u komunikacijske svrhe.

Osim dvojezičnosti, sve se češće spominje i pojam *višejezičnost*. U novijoj literaturi, razlikujemo *plurilingvalnost* ili *višejezičnost* i *multilingvalnost* ili *mnogojezičnost*. Višejezičnost se odnosi na situacije u kojima se jezici isprepliću i međusobno djeluju

jedan na drugog, tako što se u govoru pojedinca kodovi međusobno isprepliću tijekom ovladavanja novim jezikom (Pavličević i Franić, 2006; Zajednički europski referentni okvir za jezike, 2005). Mnogojezičnost se definira kao mogućnost učenja različitih jezika u odgojno-obrazovnoj ustanovi ili različitim multikulturalnim sredinama koji pritom ne moraju utjecati jedan na drugog (Pavličević i Franić, 2006). Budući da često dolazi do nesustavne uporabe ovih pojmova, u ovom radu koristit će se pojam višejezičnost kao krovni pojam plurilingvalnosti i multilingvalnosti (Medved Krajnović, 2010).

Wei i Moyer (2008) navode kako višejezičnost postaje svakodnevica modernog društva, jer u 193 zemlje svijeta postoji 6000 jezika. Neki stanovnici ne moraju se nužno nazivati dvojezičnima (npr. stanovnici Švicarske i Belgije) dok stanovnici pretežno jednojezičnih zemalja iz dana u dan postaju višejezičnima (jedna od tih zemalja je i Hrvatska). Smatra se da višejezične osobe ne moraju imati jednaku jezičnu kontrolu i znanje u svim jezicima te se navodi važnost nekoliko faktora prilikom određenja višejezičnog govornika. To su stupanj jezičnog znanja, razina uporabe jezika u komunikacijske svrhe, politički i kulturološki kriteriji, te pismenost. Wei i Moyer (2008) višejezičnog pojedinca opisuju slično, kao osobu koja može aktivno (govorom i pismom) ili pasivno (slušanjem i čitanjem) komunicirati na više jezika. Stoga, može se zaključiti da je osoba višejezična neovisno o njezinoj inojezičnoj kompetenciji kao i o statusu nekog od jezika u društvu. Iako višejezični govornik nema jednako znanje i kontrolu nad svim jezicima, ti jezici svejedno se isprepliću stvarajući jezične sposobnosti puno šire od samog zbroja jezičnog znanja. Tako bi neki stranac koji poznaje jezik srodan hrvatskom, na osnovu jezičnih sposobnosti koje je razvio, mogao pročitati i razumjeti bit nekog jednostavnijeg teksta pisanog na hrvatskom jeziku (Jelaska, 2002). Jelaska (2002) također navodi, kako su jezične kompetencije višejezičnih govornika vidljive i u školama stranih jezika, u kojima često stranci koji poznaju nekoliko jezika brže i lakše uče novi jezik od onog pojedinca koji zna samo materinski.

2.2. Podjela dvojezičnosti

S obzirom da definiranje dvojezičnosti nije jednostavno, možemo pretpostaviti da će i njezina podjela biti složena. Dvojezičnost se može podijeliti na različite načine i kako navodi Jelaska (2005) tom problematikom se posebno bavi jezikoslovlje. U nastavku će biti opisane neke od podjela dvojezičnosti.

Rana i kasna dvojezičnost - S obzirom na životno razdoblje i usvajanje jezika, dvojezičnost se dijeli na ranu (koja se stječe otprilike do puberteta) te kasnu iza toga (Jelaska, 2005). Stručnjaci također razlikuju *simultanu dvojezičnost* koja se javlja kada dijete uči dva jezika od rođenja, te *sukcesivnu dvojezičnost*, kada pojedinac prvo nauči jedan, a zatim drugi jezik (Bhatia i Ritchie, 1999). Bilo koji oblik učenja jezika može doprinijeti tečnosti, ovisno o okolnostima u kojima se jezik uči (Pearson, Fernandez, Lewedeg i Oller, 1997).

Aditivna i suptraktivna dvojezičnost - Kod aditivne se dvojezičnosti drugi jezik usvaja kao dodatak relativno dobro usvojenom prvom jeziku, dok kod suptraktivne dvojezičnosti, elementi drugog jezika zamjenjuju elemente prvog. Cummins (1976) je pretpostavio da aditivni oblik dvojezičnosti poboljšava kognitivne sposobnosti, dok ih suptraktivni slabi. Da bi pojedinac imao pozitivne efekte dvojezičnosti, trebao bi biti na visokoj razini kompetencije u oba jezika. „Za razumijevanje dvojezičnosti koja nastaje u uvjetima migracija i koja određuje školsko napredovanje djece, bitni su pojmovi subtraktivne i aditivne dvojezičnosti“ (Lambert, 1977, prema Stančić i Ljubešić, 1994). Djeca nižeg socioekonomskog statusa često su suptraktivno dvojezična, što može biti uzrokom njihove "oštećenosti" u pogledu kognitivnih sposobnosti, jer nisu dovoljno kompetentna u oba jezika.

Uravnotežena i neuravnotežena dvojezičnost - Prema jezičnoj sposobnosti, dvojezični govornici dijele se na jezično uravnotežene i jezično neuravnotežene. U slučaju neuravnoteženosti, jedan jezik postaje dominantniji u odnosu na drugi (zbog različite razine znanja u jezicima). Neuravnotežena dvojezičnost nastaje zbog funkcionalne specijalizacije jezika. Ponekad se činjenica da su osobe sposobne upravljati drugim jezikom ili dvama jezicima samo u specifičnim okolnostima zove *funkcionalna dvojezičnost* (Jelaska, 2005).

Složena i koordinirana dvojezičnost - Prema Stančić i Ljubešić (1994), složena dvojezičnost odnosi se na usvajanje dvaju jezika u istom kontekstu (npr. kod kuće) dok se koordinirani model dvojezičnosti odnosi na usvajanje dvaju jezika u različitim kontekstima (npr. kod kuće i u školi).

Okomita i vodoravna dvojezičnost - Okomita dvojezičnost i vodoravna dvojezičnost polaze od kriterija uzajamnog djelovanja dvaju jezika. Okomita dvojezičnost podrazumijeva odnos različitih dijalektalnih idioma i standardnog jezika, dok se vodoravna dvojezičnost odnosi na djelovanje nekog stranog jezika na materinski. Na osnovu ove podjele, čistim dvojezičnim govornikom smatra se onaj koji je od djetinjstva naučio dva jezika i aktivno se koristi njima, dok je miješani bilingvist onaj koji drugi jezik uči u kasnijoj životnoj fazi, čime nastaju dva paralelna, ali nejednakovrijedna jezična sustava (Pavličević-Franić, 2003). Slično navode i Jelaska i sur. (2005), koji kažu da se okomita dvojezičnost češće spominje jer je složenija za otkrivanje i opisivanje, a vodoravna se odnosi na situacije kada su dva jezika dovoljno različita da ih svatko smatra dvama odvojenim jezicima.

Pasivna i aktivna dvojezičnost - Prema Jelaska i sur. (2005), pasivna dvojezična osoba je ona koja samo razumije drugi jezik, dok je aktivna dvojezična osoba ona koja je sposobna služiti se drugim jezikom, što bi značilo da ga zna i u govoru i pismu. „No svaka od tih dviju vrsta dvojezičnosti može uključivati i samo jednu od dvije jezične djelatnosti, npr. aktivna samo govorenje (rjeđe samo pisanje), a pasivna samo razumijevanje pisanih tekstova ili pak govora“ (Jelaska i sur, 2005, str. 44).

Pored podjela dvojezičnih govornika, dobro je spomenuti i višejezične osobe. Višejezičnom osobom smatra se ona osoba koja se zna služiti s tri, četiri ili više jezika. Jelaska i sur. (2005) navode kako se jezici višejezičnog govornika isprepliću i tako stvaraju sposobnosti koje su puno veće od samog jezičnog znanja i kompetencija. Tako na primjer u raznim zemljama Afrike ili Azije stanovnici govore više jezika, gdje uz lokalne idiome govore i drugi autohtoni jezik koji je postao komunikacijski kanal između različitih govornih zajednica ili etničkih grupa. Uz to, često se služe i nekim stranim jezikom koji im je nametnut u vrijeme kolonizacije (Baker i Jones, 1998).

Pored primjera iz svijeta, postoje i primjeri u Republici Hrvatskoj kao multikulturalnoj i višejezično - heterogenoj zemlji. Na primjer, u Istri, hrvatski i talijanski jezik su visoko

vrednovani komunikacijski idiomi, dok neki drugi manjinski jezici nemaju toliki značaj. Talijanskoj nacionalnoj manjini omogućeno je školovanje na talijanskom jeziku zbog komunikacijske vrijednosti samog jezika. Tako postoje osnovne škole na talijanskom jeziku u Umagu, Poreču, Rovinju i drugim gradovima. Talijanski jezik u Istri je vremenom ušao u duboku tradiciju, zbog čega su se kasniji doseljenici morali suočavati s dvojezičnom sredinom. Funkciju talijanskog jezika najviše su prepoznala albanska i slovenska manjina, te prihvatila kao dio identiteta (Granić, 1996). Kako navodi Granić (1996) djeca se u Istri susreću s mnoštvom idioma u ranoj dobi, što im razvija ne samo jezične, nego komunikacijske i druge vještine. Postaju vrsni govornici, prepoznaju bolje govornike od sebe, te imaju zavidnu metajezičnu kompetenciju. Istra je dobar primjer kako društvene i političke okolnosti dovode do novih podjela dvojezičnosti.

Upravo prema društvenim i političkim faktorima, dvojezičnost se dijeli na pojedinačnu (individualnu) i društvenu dvojezičnost. Društvena dvojezičnost podrazumijeva posebnu jezičnu zajednicu govornika koji koriste dva jezika. Ukoliko se dvojezična zajednica definira od razine obitelji, pojedinačna dvojezičnost bila bi npr. individualno učenje jezika kao put do dvojezičnosti (Edwards, 2006).

U literaturi se još spominje i pojam *prestižna dvojezičnost*. Ona se odnosi na pojedince koji se služe dvama ili više jezika te time u društvu stječu viši ili prestižniji ugled. U tom slučaju, često se govori o djeci viših društvenih slojeva koji već od rane dobi uče dva jezika te se smatraju prestižnima. Osim te djece, u ovu skupinu ljudi ulaze i govornici koji što zbog posla što zbog drugih razloga, često odlaze u inozemstvo i vješto se služe s dvama ili više jezika. Prestižna dvojezičnost opet je povezana s društvenim i kulturnim statusom (Baker i Jones, 1998).

Prestižna dvojezičnost govori o važnosti jezika u pogledu ostvarivanja čovjekova identiteta. Na izgradnju pojedinačnog identiteta utječu brojni sociokulturni čimbenici u suradnji s jezičnom kompetencijom. Pojedinačnik svoj identitet, između ostalog, gradi kroz pripadnost različitim društvenim zajednicama koje su jezično oblikovane. Jezik postaje simbol kojim se izražava vlastito porijeklo. Počevši od prvih država i nacija pa sve do danas, jezik se koristi kao oznaka pripadnosti određenom entitetu ili naciji. One društvene skupine koje su se našle pod upravom utjecajnijih zajednica, proglašene su manjinama, a

posljedično im je zapostavljen i jezik koji također postaje manje značajan, nerijetko zanemaren. Postupnom demokratizacijom društva, prava manjinskih zajednica postala su sastavni dio politike mnogih država. No, iako se u modernom društvu promiču prava manjinskih zajednica i stavlja se naglasak na višejezičnost, i dalje svjedočimo neodgovarajućem tretmanu manjinskih jezičnih varijeteta (Banjavčić i Erdeljac, 2009).

Dobar primjer prestižnog jezika u društvu je engleski jezik. On je svojevrsna *lingua franca*, najvažniji jezik u komunikaciji i jezik koji nosi najveću vrijednost u kulturnim i političko-gospodarskim krugovima. Iako se u Europi na primjer, zakonskom zaštitom štiti opstanak manjinskih jezika, istovremeno engleski jezik postaje dominantan u svim porama društva, od područja javne komunikacije (npr. znanosti) do vrhovnih institucija i vrhovnih tijela. Od svih društvenih domena, utjecaj engleskog jezika najjači odjek ima u području znanosti i obrazovanja. Počeo se širiti prvenstveno u prirodnim i tehničkim znanostima, zatim ekonomiji i medicini, a sada obuhvaća u većoj mjeri i humanističke znanosti. Razlozi za to su višestruki. S jedne strane, postoji potreba za internacionalnim povezivanjem i jačanjem komunikacije, te se time istraživači mnogih zemalja nadaju većem napretku ako prednost daju engleskom jeziku, a izbjegavaju materinski ili drugi strani jezik. S druge strane, izdavači znanstvenih publikacija daju prednost radovima pisanim na engleskom jeziku kako bi ostvarili bolju prodaju na tržištu u svijetu (Gehrmann i Petravić, 2021) Pridavanjem važnosti engleskom jeziku, dolazi do izumiranja manjinskih jezika. Jedan takav primjer je australsko društvo, u kojem je zbog prevladavanja engleskog jezika, došlo do izumiranja manjinskih aboridžinskih zajednica. Engleski jezik u društvu postaje jedini obavezni jezik u repertoaru pojedinca, koji kao takav određuje njegov položaj na socijalnoj stratifikacijskoj ljestvici. Pitanje koje se postavlja je hoće li društvo prevladati paradoks koji nastaje iz komunikacijske funkcije jezika, te pridati važnost drugim jezičnim varijetetima i dvojezičnosti. No, to se pitanje u ovom radu neće detaljnije obrađivati, nego će u ostatku rada fokus biti stavljen na unutarnje jezične procese dvojezičnih govornika.

3. Prednosti dvojezičnosti

Dugo se vremena smatralo da dvojezičnost kod djece ima negativne posljedice i da istovremeno učenje dvaju jezika može uzrokovati sporiji intelektualni razvoj i nepotrebno opteretiti dijete (Hakuta, 1986). Nadalje, dvojezična djeca imaju manji receptivni rječnik, a na zadacima imenovanja slika dvojezični ispitanici su sporiji, te češće rade pogreške čak i u svom primarnom jeziku (Bialystok i sur., 2010). Testiranja inteligencije ukazivala su dugo vremena na nižu inteligenciju dvojezične djece upravo zbog pristranosti verbalnih testova koji su favorizirali jednojezične ispitanike. U jednom od sljedećih poglavlja, u kontekstu leksičkog pristupa i proizvodnje, bit će više riječi o mogućim nedostacima dvojezičnosti.

Istraživanje Peala i Lamberta (1962; prema Vujnović Malivuk i sur., 2015) jedno je od prvih istraživanja koje je ukazalo na bolji učinak dvojezične djece na bateriji testova inteligencije, posebice testovima koji zahtijevaju manipulaciju i reorganizaciju simbola. Djeca koja odrastaju s dvama jezicima možda posuđuju riječi iz jednog jezika dok drugi govore, ali imaju metalingvističku svijest o postojanju dvaju sustava (Genesee i Nicoladis, 2007). Kasnija istraživanja pokazala su značajno bolje sposobnosti dvojezične djece u rješavanju lingvističkih problema temeljenih na razumijevanju koncepata poput razlike u formi i značenju, odnosno metalingvističkoj svijesti i neverbalnih problema koji zahtijevaju od ispitanika da ignoriraju informacije koje ih ometaju (Bialystok, 1988; Bialystok i Majumder, 1998; Bialystok i sur., 2009).

Danas se na dvojezičnost gleda kao sposobnost koja ima velik broj prednosti, koje nisu usko vezane uz puko poznavanje dva jezika. Na osnovu svojih saznanja, Baker i Prys Jones (1998) podijelili su prednosti dvojezičnosti u tri skupine: komunikacijske, kulturološke i kognitivne.

Komunikacijske prednosti - Jedna od najbitnijih komunikacijskih prednosti dvojezičnih govornika je mogućnost bolje interakcije u smislu povezanosti unutar društva, jer općenito olakšava interakciju s većim krugom ljudi nego što je to slučaj s monolingvistima. Dvojezični govornici mogu biti kao poveznica u komunikaciji između dvije društvene skupine, počevši od manjih skupina (na razini obitelji), pa sve do povezivanja dviju država. Dvojezični govornik uvijek mora razmišljati o prikladnom

jezičnom kodu. Budući da uvijek mora imati kontrolu, pazi i na potrebe sugovornika ovisno o situaciji.. Dvojezični govornici pokazuju više empatije prema sugovorniku i nerijetko su strpljiviji i bolji u aktivnom slušanju (Wei, 2006).

Kulturološke prednosti - Najvažnija je kulturološka prednost dvojezičnih govornika mogućnost sudjelovanja u dvije kulture, pritom misleći na kulture jezika, ali i na odvojenu kulturu jedne društvene zajednice. Iako se u kulturi društva može sudjelovati i bez poznavanja dva jezika, tek aktivan pristup (kroz jezik i interakciju) osigurava djelovanje unutar određenih kultura. Valja naglasiti da kulturološke prednosti donose i ekonomsku dobit, koju ne smijemo zanemariti. (Baker, Prys Jones, 1998).

Kognitivne prednosti - Mnoga istraživanja pokazala su da dvojezičnost nosi i kognitivne prednosti, od izražajnijeg kreativnog mišljenja te većeg kognitivnog napretka u ranoj fazi razvoja. Istraživanja pokazuju da dvojezični govornici mogu imati određene kognitivne prednosti od povećane sposobnosti kreativnog razmišljanja ili bržeg napretka u ranom kognitivnom razvoju. Dvojezičnost je povezana s bržim razvojem metajezikovnih vještina; metajezikovno znanje, tečnost i kreativnost. Rađena su i istraživanja kognitivnih funkcija koje nisu u direktnoj vezi s jezikom, kao na primjer matematičke vještine i vještine kvantitativnog vrednovanja. (Paradis, 2005). Kognitivne i neurološke prednosti dvojezičnosti vidljive su i u starijoj dobi. Istraživanja pokazuju da dvojezičnost pruža sredstva za obranu od prirodnog smanjenja kognitivnih funkcija i zadržavanja tzv. kognitivnih rezervi (Bialystok i sur., 2012; Bialystok i sur., 2010). Kognitivne rezerve odnose se na učinkovito iskorištavanje neuronskih veza kako bi se poboljšale funkcije mozga prilikom starenja. Dvojezično iskustvo vjerojatno doprinosi navedenim rezervama tako što održava kognitivni mehanizam i pomaže pri iskorištavanju alternativnih neuralnih mreža kako bi se nadomjestile one koje su oštećene tijekom starenja. Stariji dvojezični govornici postižu bolje rezultate na zadacima pamćenja (Schroeder i Marian, 2012) i izvršne kontrole (Bialystok i sur., 2012) od starijih jednojezičnih govornika što može voditi k prednostima na razini općeg zdravlja.

Iako dvojezičnost nosi niz prednosti, složeni unutarnji procesi dvojezičnih govornika mogu navesti na razmišljanje ima li dvojezičnost i neke nedostatke.

4. Prebacivanje kodova kod dvojezičnih govornika

Prema Milroyu i Muyskenu (1995) središnje pitanje kod proučavanja dvojezičnosti je prebacivanje kodova. Kod mnogih istraživanja dvojezičnih govornika, pokazalo se da su dvojezični govornici skloni miješanju jezika tijekom razgovora, često unutar istog iskaza (Poplack, 1980). Nažalost, takvo miješanje često zna biti pogrešno protumačeno kao nesposobnost dvojezičnih osoba da se služe dvama jezicima. No, to u stvarnosti nije tako.

4.1. Definiranje prebacivanja kodova

Budući da je prebacivanje kodova središnja tema kod proučavanja dvojezičnosti, nije čudno što postoje i različite definicije prebacivanja kodova.

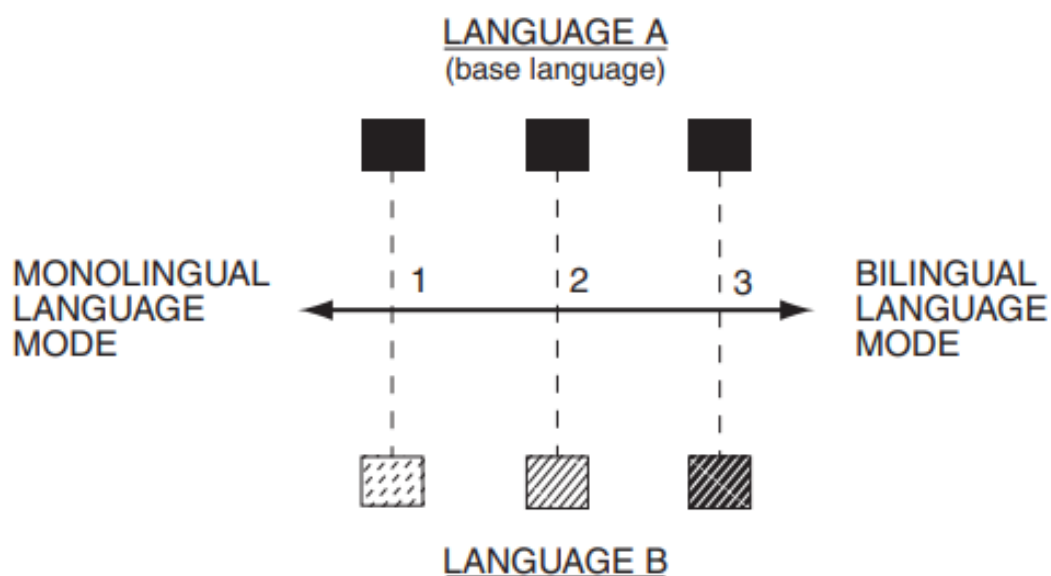
Vilke (1991) prebacivanje kodova definira kao svjesno prelaženje iz jednog jezičnog koda u drugi koje može biti uzrokovano različitim motivima kao npr. nedostatan rječnik jednog jezika, potreba da se razjasni nesporazum, da se postigne određeni efekt u komunikaciji, itd.

Meisel (1994) navodi da je prebacivanje kodova (*code-switching*) mogućnost odabira jezika prema sugovorniku, kontekstu, situaciji, temi razgovora i slično, uz mogućnost promjene jezika unutar interakcijskog procesa u skladu sa sociolingvističkim pravilima i bez kršenja gramatičkih osobitosti bilo kojeg jezika.

Myers-Scotton (1993, prema Olson, 2016) jednostavno definira prebacivanje kodova kao alternaciju između dva ili više jezika za vrijeme jedne interakcije.

U razgovoru, dvojezični govornici često prebacuju kodove. Istraživači smatraju kako postoje dva kontinuumu jezične aktivacije, jednojezični i dvojezični. U tom području, Grosjean (1982) daje veliki doprinos razvojem koncepta jezičnih modaliteta. Osnovni prijedlog koncepta je da su dvojezične osobe sposobne funkcionirati na jednom od dva jezična modaliteta, ponekad i u oba. Ti modaliteti nalaze se na kontinuumu, a koliko će koji modalitet biti aktivan ovisi o više faktora (situaciji, sugovorniku, temi razgovora...). Na tom kontinuumu ne dolazi uvijek do prebacivanja kodova. Kod jednojezičnog modaliteta (koji je aktivan npr. u razgovoru s jednojezičnim govornikom) proces prebacivanja kodova rijetko se događa i drugi jezik je uglavnom ugašen. S druge

strane, kod dvojezičnog modaliteta drugi jezik se aktivira u procesu prebacivanja koda. Važno je naglasiti da uvijek postoji temeljni jezik (*jezik-baza*) koji upravlja jezičnom proizvodnjom i *jezik-gost* iz kojeg se kodovi prebacuju. Slično navodi i Barnes (2006) koji temeljni jezik definira kao onaj koji se govori u određenom trenutku, dok za razliku od Grosjeana, Barnes jezik-gost definira kao onaj koji potpuno deaktiviran do pojave prebacivanja kodova. Na Slici 1. vizualni je prikaz ovih jezičnih modaliteta. Isprekidana okomita linija predstavlja dvojezični modalitet, a kvadrati različito zatamnjeni, predstavljaju različitu aktivaciju drugog jezika (bijeli je neaktivan, crni aktivan).

Slika 1. Koncept modaliteta dvojezičnih govornika (Grosjean, 1982)

4.2. Prebacivanje kodova u odnosu na miješanje kodova

Neki znanstvenici naglašavaju da postoje dva distinktivna pojma kada govorimo o dvojezičnim strategijama komunikacije. Ta dva pojma su prebacivanje kodova i miješanje kodova. No, i oko postojanja razlike između ta dva pojma, znanstvenici nisu suglasni. Na primjer, Bhatia i Ritchie (2012) prebacivanje kodova definiraju kao međurečenično prebacivanje nastalo pod utjecajem socioloških ili psiholoških faktora, dok je miješanje kodova određeno gramatičkim pravilima. Druga skupina znanstvenika pak ne pravi razliku između ta dva pojma, te ih svrstava pod jedan - prebacivanje kodova. Jedan od tih je Myers-Scotton (1993) koji se protivi razlikovanju miješanja kodova i prebacivanja kodova i smatra da, iako unutarrečenično prebacivanje kodova stavlja različite psiholingvističke naglaske na sustav proizvodnje jezika, također smatra da i miješanje kodova može imati jednake motive. Novije lingvističke spoznaje gledaju drukčije na ta dva pojma. Prebacivanje kodova smislen je i sustavan jezični obrazac kojim se dvojezični govornici često koriste, kako navodi Centeno (2014, prema Brkljača, 2017) kada dvojezična osoba oba jezika koristi fluentno, prebacuje kod između jednog jezika u drugi, svjesna postojanja dvaju odvojenih jezičnih sustava. To se naziva *prebacivanje kodova*. S druge strane, *miješanje kodova* događa se u ranoj fazi jezičnog razvoja kada osoba (dijete) nije potpuno svjesna postojanja dvaju jezičnih sustava, te stvara hibridni jezični iskaz koji strukturom ne odgovara niti jednom od dva jezika, iako podrazumijeva korištenje jednog jezika. U Tablici 1. prikazani su primjeri prebacivanja kodova i miješanja kodova, a u nastavku će detaljnije biti objašnjene razlike između miješanja kodova i njihovog prebacivanja.

Tablica 1. Primjeri prebacivanja kodova i miješanja kodova

PREBACIVANJE KODOVA	<ul style="list-style-type: none">• "Nikako ne mogu pronaći key od stana."
MIJEŠANJE KODOVA	<ul style="list-style-type: none">• "Chatala sam s prijateljicom cijelo jutro."

Miješanje kodova iz engleskog jezika sve je češća pojava u razgovornom stilu govornika hrvatskog jezika. Danas je hrvatski jezik, kao i mnogi drugi "manji" jezici, pod velikim utjecajem engleskog jezika. Jednim se dijelom to može objasniti potrebom za posuđivanjem riječi usred razvoja suvremene tehnologije i novih pojmova, gdje se suočeni s brzim promjenama i novostima, govornici hrvatskog jezika zateknu nesprenni, te prihvaćaju posuđenice zbog leksičkog zadovoljenja pojmovnih novosti (Drljača Margić, 2009). Riječi engleskog jezika danas zauzimaju 40% novotvorenica, a širenju anglizama u hrvatskom jeziku pridonosi i činjenica da se kod nas engleski uči od vrtića. Osim posuđenica, u hrvatskom jeziku često nailazimo na potpuno hrvatskom jeziku neprilagođene engleske riječi zbog kojih i dolazi do miješanja kodova. Takve riječi posebno su prisutne u razgovornom jeziku mladih. Pojavljuju se u istom obliku u kojem su preuzete, ponekad s nastavcima hrvatskog jezika. U ovom slučaju, američka i britanska pop kultura ostavlja svoj utjecaj, gdje njihovi *celebrityji* određuju smjer kretanja i stil govora mladih ljudi. Na društvenim mrežama komentiraju se različiti događaji i prati se svijet *showbusinessa*, pa su se u žargonu mladih ustalile riječi poput *chat*, *inbox*, *event*, *must have*, *reel*, *story*, itd. Ovakvoj struji protive se puristi hrvatskog jezika, koji smatraju da je jezik ono što nas oblikuje i definira, pa bismo tako vlastiti jezik trebali njegovati (Vrcić Mataija, Grahovac-Pražić, 2006). Jezični purizam protivi se pretjeranom uvođenju stranih jezičnih elemenata i zalaže se za zamjenu strane riječi domaćom. No, u praksi (posebice razgovornom stilu) teško je izbjeći jezična ubacivanja drugog jezika (posebno engleskog). Opačić (2007a) navodi kako bi hrvatske riječi trebale zaživjeti bar u javnoj komunikaciji, a Lipanović i Ujdur (2008) navode kako neke hrvatske riječi zvuče svečanije od posuđenica (npr. riječ *glazba* u odnosu na posuđenicu *muzika*).

4.3. Miješanje jezika u ranoj fazi jezičnog razvoja

Gotovo sve studije o ranoj dvojezičnosti dovele su do zaključka da djeca miješaju svoje jezike, neovisno o jezičnoj sredini u kojoj se nalaze (Vihman, 1985). Miješanje jezika kod djece treba razlikovati od prebacivanja kodova kod odraslih dvojezičnih govornika. Ono što navodi Sridhar (1980) kao razliku između miješanja jezika kod odraslih govornika u odnosu na djecu jest to da djeci nedostaje sustavnosti ili usklađenosti upravo zato što im manjka jezičnih pravila. Budući da se kod djece jezik razvija, strukturna gramatička pravila nisu primjenjiva u ranoj fazi usvajanja jezika. Stoga, miješanje jezika kod djece ili ne slijedi gramatička pravila ili ovisi o nekim specifičnim pravilima koja se razlikuju od pravila prebacivanja kodova kod odraslih govornika.

S obzirom na to da se miješanje jezika u ranoj fazi jezičnog razvoja smatra strukturno drukčijim od miješanja jezika kod odraslih govornika, trebalo bi ga i drukčije definirati. Većina autora pri definiranju prebacivanja kodova opisuje to prebacivanje kod odraslih govornika, ali kada je riječ o djeci koriste se pojmovi poput miješanja jezika. Meisel (1989) smatra se da bi pojam prebacivanje koda bilo prikladnije koristiti kada su djeca već ovladala dvama jezicima i usvojila jasnu strukturu tih jezika.

Kod problematike ranog jezičnog razvoja i miješanja jezika ključna je i potreba za razlikovanjem *jezične separacije* od *jezične diferencijacije*. *Jezična separacija* odnosi se na sposobnost uporabe dvaju jezika u odvojenim interakcijama i time ukazuje na primjerenost odabira odgovarajućeg jezika u određenom kontekstu (pragmatička kompetencija). S druge strane, *jezična diferencijacija* podrazumijeva razlikovanje dvaju jezičnih sustava na razini njihove pohranjenosti u mozgu. U literaturi taj se termin također koristi kada se raspravlja o sposobnosti odabira odgovarajućeg jezika u skladu s jezičnom situacijom (Genesee i sur., 1995). Ta dva pojma bitna su kod proučavanja jezičnog razvoja dvojezične djece i miješanja jezika. Kada se gleda sa sociolingvističkog stajališta, spominje se jezična separacija, odnosno upotreba određenog jezika sa specifičnim sugovornikom. Kada se istražuje razvijaju li djeca u ranoj fazi dva diskretna jezična sustava (gramatički pristup), proučavamo pitanje jezične diferencijacije. Što se tiče jezičnih sustava, nekoć se smatralo da jezična diferencijacija dolazi do izražaja oko treće godine života (Vihman, 1985), dok se danas smatra da su djeca i u ranijoj fazi sposobna razlikovati svoja dva jezika. Osim toga, djeca su sposobna govoriti jezike i miješati ih u

skladu sa sociolingvističkim i pragmatičkim načelima (Lanza, 1992). Kao što navodi Koppe (1996) djeca imaju razvijenu svijest o korištenju neprikladnog jezika u određenoj situaciji. Postojanje svijesti o tome vidljivo je u dječjim iskazima u kojima su prisutna oklijevanja i samoispravljanja.

U studiji o razdvajanju jezika, Genesee (1989) miješanje jezika definira na sljedeći način:

"... ono se odnosi na interakcije između jezičnih sustava dvojezičnog djeteta. Miješanje jezika upućuje na supojavljivanje elemenata između dvaju ili više jezika u jednom djetetovom iskazu. Miješani elementi mogu biti fonološki, morfološki, sintaktički, frazni ili pragmatički."(str. 162)

Ako postoji interakcija između dvaju jezika, onda ta dva sustava, kako navodi Genesee, moraju biti odvojeni. Znanstvenici se slažu da gotovo sva djeca u velikoj mjeri prolaze ovu fazu miješanja jezika i jezičnih sustava, ali se razilaze oko toga zašto dolazi do tog miješanja. Bilo kako bilo, većina znanstvenika se slaže da u ranoj fazi miješanje jezika traje do otprilike treće godine kada naglo završava. No, prestanak miješanja jezika ne znači da ne postoje dva odvojena jezična sustava, nego samo da je mentalni leksikon drukčije organiziran. Genesee objašnjava da do smanjenja miješanja jezika dolazi zato što su djeca dovoljno "upotpunila" svoje jezične repertoare u oba jezika, te nemaju potrebu posuđivati elemente od drugog jezika niti pretjerano miješati jezike u svojim iskazima.

Zanimljivo je da neka istraživanja navode i postojanje druge faze miješanja jezika kod djece. Nakon naglog prestanka miješanja jezika, dolazi do njegova ponovnog pojavljivanja (stoga se jezični razvoj kao takav prikazuje krivuljom u obliku slova "U"). Druga faza miješanja jezika razlikuje se od prve. Ona je sličnija prebacivanju kodova kod odraslih govornika jer prati jasnija gramatička pravila i jezičnu sustavnost. Istraživanja navode da tu fazu miješanja ne moraju proći sva djeca (Meisel, 2004).

4.4. Prebacivanje kodova s različitih stajališta

Istraživanje procesa prebacivanja kodova može dovesti do novih spoznaja u području istraživanja dvojezičnosti, te pružiti neke dokaze o tome kako dva jezika međusobno funkcioniraju u mentalnom leksikonu dvojezične osobe.

Jedna perspektiva prebacivanja kodova proizlazi iz sociolingvističkog i pragmatičkog stajališta. S pragmatičkog gledišta, prebacivanje kodova smatra se strategijom diskursa i stilom govorenja. Prebacivanje kodova sa sociolingvističkog stajališta često je istraživano radi shvaćanja svrhe i razloga koje navode govornika da mijenja jezični kod. To su uglavnom situacije u kojima se naglašava važnost određenih riječi (iskaza koji se mijenjaju) ili pripadnost određenoj etničkoj skupini (Živković, 2020). Sociolingvističko stajalište uglavnom ne precizira kada dolazi do prebacivanja kodova (u kojem dijelu iskaza) i poštuju li se time gramatičke osobitosti jezika.

Sa psiholingvističkog stajališta, Grosjean (1998) prebacivanje kodova navodi kao potpuni prelazak s jednog jezika na drugi, bilo za riječ ili cijelu rečenicu. On navodi kako razina aktivacije dvaju jezika nije jednaka kada dvojezična osoba razgovara s jednojezičnim govornikom i kada razgovara s dvojezičnim govornikom. Kod razgovora s jednojezičnim govornikom dva jezika su manje aktivna, ali nikad potpuno ugašena. U razgovoru s dvojezičnim govornikom dolazi do potpune aktivacije obaju jezika čime i dolazi do miješanja jezika, odnosno prebacivanja kodova. Dakle, da bi došlo do prebacivanja kodova, dvojezični govornik mora poznavati jezično znanje druge osobe. Što bi značilo da će teško doći do miješanja jezika u razgovoru sa strancem. Dvojezične osobe koriste se strategijom prebacivanja kodova u razgovoru s prijateljima i drugim bliskim osobama.

Drukčija perspektiva miješanja jezika polazi s gramatičkog stajališta; navodi da se kod prebacivanja kodova moraju strogo poštivati pravila obaju jezika. Sankoff i Poplack (1981) tvrde da se pri miješanju mora voditi računa o strukturnom integritetu jezika, te da gramatički aspekti jezika vode presudnu ulogu kod prebacivanja kodova. Muysken (2000) objašnjava kako postoje tri različita procesa tijekom prebacivanja kodova: *umetanje*, *alternacija* i *kongruentna leksikalizacija* (engl. *insertion*, *alternation* and *congruent lexicalization*). *Umetanje* je prisutno kada se elementi jednog jezika pomiješaju (umetnu) u drugi jezik. U tom slučaju postoji jezik osnovica u koji se umeće

drugi jezik. *Alternacija* uključuje prebacivanje kodova pazeći na ekvivalentnost jezika i njihovu strukturnu kompatibilnost. Muysken jedino ovu razinu smatra stvarnim prebacivanjem kodova, jer ne dolazi samo do umetanja riječi, nego do promjene iz jednog jezika u jezik, pazeći i poštujući gramatička pravila i jednog i drugog jezika. *Kongruentna leksikalizacija* odnosi se na prebacivanje kodova kod jezika koji su tipološki slični, ili prebacivanja kodova unutar različitih dijalekata jednog jezika. Kod koji se prebacuje u drugi jezik sličan je kodu jezika u koji se prebacuje. U Tablici 2., prema Muysken (2000) navedeni su primjeri ove tri vrste prebacivanja kodova.

Tablica 2. Tri vrste prebacivanja kodova (Muysken, 2000, str. 5-8)

<i>Umetanje</i>	<ul style="list-style-type: none"> • I go to the movie with my <i>fratello</i>. • I go to the movie with my brother.
<i>Alternacija</i>	<ul style="list-style-type: none"> • She went to <i>quel ristorante all'angolo</i>. • She went to that restaurant at the corner.
<i>Kongruentna leksikalizacija</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Her Grandma is <i>u typical Familienmensch</i>. • Her Grandma is a typical family person.

5. Uzroci prebacivanja kodova

Dosad smo vidjeli da se prebacivanje kodova različito definira i objašnjava sa različitih stajališta. Ono što preostaje za shvatiti je zašto dolazi do fenomena prebacivanja kodova.

Neke od mogućih razloga za prebacivanje kodova navodi Karen (2003):

- Siromašan vokabular na jednom jeziku (nedovoljan broj riječi)
- Komunikacijska uloga dobivanja posebnog učinka promjenom koda
- Razjašnjavanje nesuglasica
- Grupna solidarnost
- Isključivanje pojedinca iz razgovora
- Proživljavanje pojedinih situacija samo na jednom jeziku

Također, Muthusamy (2009) klasificira čimbenike koji utječu na prebacivanje kodova u pet kategorija:

1. Komunikacija - na primjer, rješavanje nesporazuma u komunikaciji
2. Leksikon - koncept za neku riječ može biti lakše izraziti govorniku na jednom jeziku
3. Koncept - osobe mogu određeni koncept riječi povezati s jednim jezikom (neki naučeni izrazi na primjer)
4. Interlokucija - izražavanje pripadnosti određenoj grupi
5. Naglašavanje - postizanje određenog efekta u komunikaciji

U nekim slučajevima, kako navodi Nortier (2011) govornici prebacuju kodove kako bi pokazali nadmoć nad sugovornikom i kako bi dokazali da se služe drugim jezikom. Kao što vidimo razlozi za prebacivanje kodova su različiti. Naposljetku, proces prebacivanja kodova kod dvojezičnih govornika ostaje većinom teoretsko proučavanje i opisivanje s malo eksperimentalnih dokaza o tome kako se taj proces odvija i koji čimbenici na njega utječu. U nastavku, ostaje još opisati mentalni leksikon dvojezičnih govornika unutar kojeg se odvija proces prebacivanja kodova.

6. Mentalni leksikon dvojezičnih govornika

Mnoga znanstvena područja bave se područjem mentalnog leksikona i dvojezičnosti kao sve popularnije pojave kod sve većeg broja govornika, a posebno psiholingvistika koja proučava poveznicu psiholoških elemenata kod razvoja i usvajanja jezika (Erdeljac, 2009). Psiholingvistika kod dvojezičnosti istražuje područja jezičnog razumijevanja, usvajanja i proizvodnje. Pitanja koja se otvaraju jesu kako dvojezični govornik odvaja jezike koje poznaje i ima li jedan ili dva leksikona. Upravo psiholingvističke studije nastoje saznati razlikuju li se dvojezični govornici u monolingvalnom modalitetu od jednojezičnih govornika po pitanju procesa, percepcije i proizvodnje jezika, te istražuju trenutnu povezanost dvaju jezika tijekom iskaza dvojezičnog govornika.

6.1. Definicija mentalnog leksikona

Znati neku riječ znači "...znati kako ona zvuči kako bismo je mogli prepoznati i proizvesti u govoru, znati njezin pisani oblik kako bismo je mogli prepoznati i proizvesti u pismu, znati njeno značenje kako bismo je razumjeli i pravilno upotrijebili, znati njena morfološka obilježja kako bismo prepoznali i mogli upotrijebiti njene tvorbene oblike, znati njena sintaktička obilježja kako bismo prepoznali njezinu funkciju u frazama i rečenicama i kako bismo je koristili u različitim ulogama u frazama i rečenicama." (Singleton, 2000, str.161). Mentalni leksikon sjecište je svih informacija o određenoj riječi.

Riječ *leksikon* dolazi od grčke riječi koja znači *rječnik*, a stručnjaci ju koriste kada istražuju riječi i pojmove, odnosno leksik određenog jezika. Mentalni leksikon, kako navodi Erdeljac (2009) spremište je riječi određenog jezika i sadrži sve informacije o riječima koje koristimo. Svi su podaci u mentalnom leksikonu umreženi u neuronsku strukturu mozga. Na primjer, primi li ljudsko oko svjetlosni podražaj ili ljudsko uho zvučni podražaj, ne znači da će ti stimulusi pristupiti ičemu u mozgu, već će ti stimulusi doći do neuronskog sklopa u mozgu, gdje će se oblikovati i aktivirati različiti dijelovi veza. Određeni podražaj stvara stimulaciju određenih dijelova u mozgu, stoga je podražaj

presudan u aktivaciji neuronskih veza i o njemu ovisi koji dio mozga će se pokrenuti. Na osnovu toga se pravi razlika između informacija o vidu (npr. uočavanje određenog predmeta) ili o sluhu (npr. uočavanje zvuka). Stoga se preciznije može reći da se "podacima iz mentalnog leksikona ne pristupa, već ih se aktivira" (Marlsen-Wilson, 1975; prema Altmann, 1998, str.6).

Neki autori mentalni leksikon tumače kao kompleksnu strukturu koja pored jezičnih razina sadrži i one emocionalne, socijalne i kontekstualne. Riječi se tako u mentalnom leksikonu oblikuju prema emocionalno i socijalnom aspektu, te jezik kao takav odražava funkciju sredstva komunikacije (Erdeljac, 2009).

Moglo bi se reći da pojedinac na osnovu svojih iskustava, sredine u kojoj odrasta i kulture u kojoj živi, oblikuje koncepte u mentalnom leksikonu, te iz toga slijedi da se pojmovi oblikuju različitim iskustvima i poveznicama s drugim pojmovima koje pojedinac proširuje tijekom cijelog života.

6.2. Jezični modaliteti dvojezičnih govornika

Dvojezične se osobe mogu zateći u situacijama kada upotrebljavaju jednojezičan (monolingvalan) modalitet te se služe samo jednim jezikom (u bilo kojem obliku) ili bilingvalni modalitet kada se služe s oba jezika, a to je uglavnom u interakciji s dvojezičnim osobama koje koriste iste jezike (Grosjean, 1996).

Kad se dvojezični govornik nađe u razgovoru s jednojezičnim govornikom, teoretski je moguće, ali u praksi gotovo nemoguće, da se neće osjetiti utjecaj jednog jezika na drugi. Kod tog monolingvalnog modaliteta, dvojezični govornik nastoji što je moguće više deaktivirati drugi jezik kako bi mogao koristiti samo onaj koji je potreban u određenoj situaciji. No, potpuna deaktivacija je nemoguća, pa se javlja interferencija među jezicima što se naziva međujezičnom devijacijom. Grosjean (1996) razlikuje dvije vrste interferencija: *statična interferencija* označava stalni utjecaj jednog jezika na drugi (sve jezične strukture su prisutne) i *dinamična interferencija* koja podrazumijeva trenutni upliv jednog jezika u drugi (npr. osoba može slučajno zamijeniti naglaske neke riječi u jednom iskazu).

Modifikacije dvojezičnih govornika iste su kao i tzv. fenomen "na vrh jezika" (osjećaj da je informacija pohranjena u pamćenju, iako je se ne možemo dosjetiti) kod jednojezičnih govornika, te ne narušavaju svakodnevnu komunikaciju.

Smatra se da dvojezične osobe unutar neuralnih mreža imaju neku vrstu konektora kojim kontroliraju oba jezika. U situacijama kada taj konektor ne odradi svoj posao, ta dva jezika međusobno utječu jedan na drugog (Erdeljac, 2009).

Tijekom dvojezičnog govornog modaliteta, dvojezične osobe prvo se oslanjaju na jezik koji obje strane koriste (tzv. jezik-baza). Grosjean smatra da dvojezični govornici ne dovode u pitanje koji jezik će upotrijebiti i kada, nego su tu vještinu prebacivanja iz jednog modaliteta u drugi automatizirali. Takav jezični obrazac vrlo je složen i nosi niz drugih čimbenika koji na njega utječu (npr. psihološki i sociolingvistički), a da ih dvojezične osobe nisu svjesne. Kada postaju sigurni s temeljnim jezikom (jezik-baza), dvojezične osobe drugim jezikom (jezik-gost) barataju na razne načine. Nerijetko se dogodi da se u određenoj situaciji određena riječ, fraza ili čak rečenica umetne iz jednog jezika umetne u iskaz govornika dok se služi drugim jezikom. U tom slučaju, taj "umetak" se prilagođava strukturi jezika u kojeg je umetnut (slično kao alternacija kod Muyskena) Grosjean nudi primjer: *Entonces, mi lady me encontró y empezó a llorar*¹.

¹ Tada me je gospođa pronašla i počela plakati.

6.3. Mentalni leksikon dvojezičnih govornika

Mentalni leksikon kod dvojezičnih govornika, također je važna tema u području dvojezičnosti. Mnogi su stručnjaci istraživali ovu temu zanimajući se o organizaciji mentalnog leksikona dvojezičnih govornika i njegovoj podjeli. Postoji pretpostavka o dvama mentalnim leksikonima međusobno povezanim i pretpostavka o jednom zajedničkom leksikonu unutar kojeg se nalaze oba jezika (Erdeljac, 2009).

Dio istraživača zagovara pretpostavku o postojanju dva leksikona, te je nazivaju neovisnom pohranom ili jezično-specifičnom pohranom (engl. *language-specific storage, independent storage*). Grosjean nudi primjer francusko-engleskih dvojezičnih govornika od kojih se zahtijevalo da ponude što je moguće više poveznica za određeni pojam u ograničenom vremenu. Na primjer, za riječ *kralj* (engl. *king*, franc. *roi*) ispitanik je mogao navesti kraljica (engl. *queen*, franc. *reine*), palača (engl. *palace*, franc. *palais*), kraljevstvo (engl. *kingdom*), Engleska, princ itd. Iako su mogli mijenjati jezik, ispitanici su uglavnom nudili odgovore iz jednog jezika. Na osnovu toga, zaključuje se da su untarjezične asocijativne veze jače od međujezičnih, to jest da riječi nastoje biti odvojeno organizirane u dvama odvojenim leksikonima (Grosjean, 1982).

Stručnjaci koji zagovaraju pretpostavku o postojanju jednog leksikona, odnosno teza o jezično neovisnoj ili zajedničkoj pohrani (engl. *language-independent storage, shared storage*) smatraju da su riječi pohranjene u jednom semantičkom sustavu (Grosjean, 1982). Grosjean navodi primjer u korist teze o jednom leksikonu u kojem su istraživači ispitanicima (španjolsko-engleskim dvojezičnim govornicima) postavili zadatak da u što kraćem vremenu prihvate ili odbace riječ iz određene semantičke kategorije (u ovom slučaju semantičke kategorije namještaja). Riječi su bile zadane i na španjolskom i na engleskom jeziku. Rezultati su pokazali da nema statistički značajne razlike u vremenu odgovora kada su ispitanici morali reći pripada li određena riječ kategoriji namještaja neovisno o jeziku na kojem su davali odgovore. Stoga se zaključilo da dvojezične osobe imaju jedan leksikon za dva jezika.

Većina znanstvenika se ipak slaže da postoji jedan zajednički leksikon. Grosjean (1982) navodi da su pojmovi iz oba jezika raspoređeni u jednom velikom leksikonu, no ipak se točno zna koja riječ pripada kojem jeziku. Kako će se određeni jezici pohraniti u mentalnom leksikonu međusobno, ovisi o obilježjima tih jezika, njihovoj sličnosti prema strukturi ali i o kompetenciji govornika. (Obler i Goral, 2007; prema Erdeljac, 2009).

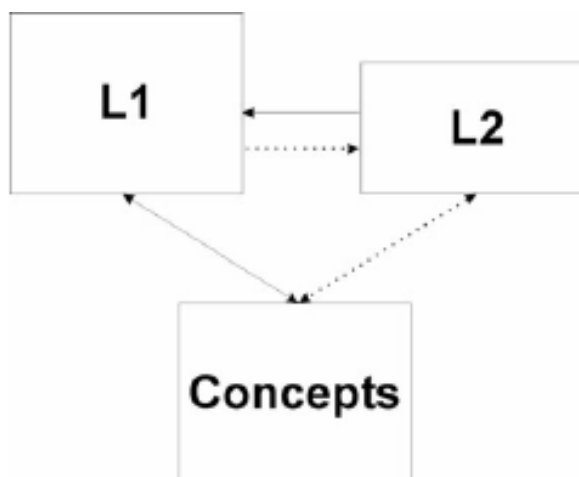
6.4. Modeli dvojezičnog mentalnog leksikona

Model mentalnog leksikona trebao bi opisivati kako su organizirane riječi unutar ta dva jezika, kako su povezane i kako se aktiviraju. S obzirom na to, s vremenom je nastajalo mnogo različitih modela mentalnog leksikona, ali se u posljednjih četrdesetak godina ti modeli svrstavaju u dvije osnovne skupine: *hijerarhijski modeli* (koji naglašavaju različitu dominantnost jednog i drugog jezika) i *konekcionistički modeli* (koji pretpostavljaju da su oba jezika međusobno povezana i umrežena) (Gulan, 2016). U nastavku će biti opisana dva najznačajnija modela iz ove dvije skupine.

Revidirani hijerarhijski model (RHM) kojeg su osmislili Kroll i Stewert (1994) razlikuje dvije razine reprezentacije riječi: leksičku reprezentaciju koja sadrži informacije o formi riječi, i konceptualnu reprezentaciju koja se odnosi na značenje riječi. Ovaj model pretpostavlja da postoji podjela leksikona na leksičkoj razini, gdje su spremnici za prvi (J1) i drugi (J2) jezik odvojeni, dok se pretpostavlja da je konceptualna razina zajednička za oba jezika. Veza između dvaju jezika različite je jakosti. Leksikon drugog jezika (J2) povezan je s leksikom prvog jezika (J1) jakom vezom, jer se oblici riječi (leksička razina) iz J2 stječu putem njihovih ekvivalenata iz J1, dok je prvi leksikon povezan s drugim slabim vezama koje su osjetljive na semantičku obradu (Erdeljac, 2009). Budući da dvojezični govornici vjerojatno pristupaju prijevodu s prvog jezika u drugi, u ranim fazama stjecanja znanja radi dohvaćanja značenja novih riječi u drugom jeziku, zahtjev za prenošenje podataka iz prvog jezika u drugi stvara jaku vezu između prvog i drugog jezika. S obzirom na povezanost riječi s konceptima, revidirani hijerarhijski model predlaže zaključak da je prvi jezik povlašten u odnosu na pristup značenju (konceptualnu razinu) i time će veza između prvog jezika i koncepta biti jača od veze između drugog jezika i koncepta. Tek bi nakon porasta kompetencije u drugom jeziku veza između

drugog jezika i koncepata trebala nalikovati onoj kakvu imaju prvi jezik i koncepti (Schwartz i Kroll, 2006). Na Slici 2. prikazana je shema ovog modela mentalnog leksikona.

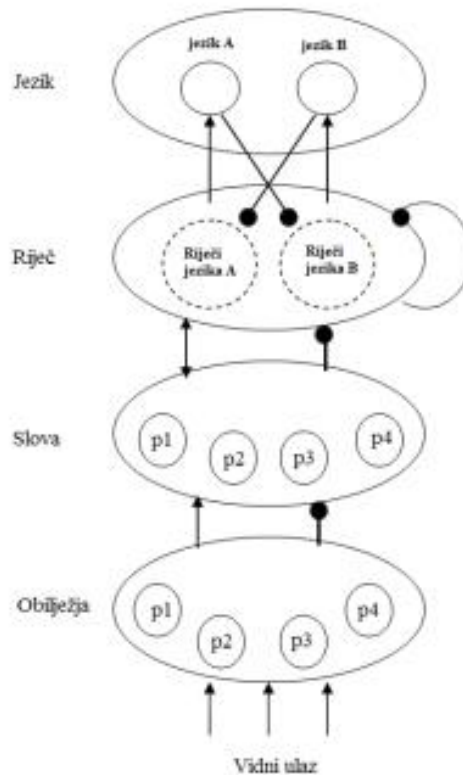
Revidiranim hijerarhijskim modelom mogao bi se prikazati odnos dominantnog i nedominantnog jezika, umjesto prikaza prvog i drugog jezika. Iz toga bi proizašlo da je dominantni jezik glavni čimbenik u opisivanju dvojezičnog pamćenja. Zbog toga se RHM koji su predložile Kroll i Stewart može koristiti samo u tumačenju dvojezične kompetencije govornika koji se nalaze u ranoj fazi usvajanja drugog jezika, ali ne i u objašnjavanju dvojezične kompetencije vrlo naprednih dvojezičnih govornika. Stoga, Heredia (1996) predlaže izmijenjeni revidirani hijerarhijski model koji upućuje na mogućnost da neka informacija postoji u mentalnom leksikonu prvog jezika, ali joj se zbog rijetke uporabe ne može lako pristupiti. Ako se pritom drugi jezik češće koristi, on postaje dominantan te mogu nastati jače veze između drugog jezika i koncepta, nego između prvog jezika i koncepta.

Slika 2. Revidirani hijerarhijski model mentalnog leksikona (Kroll i Stewart, 1994)

Drugi značajan model organizacije mentalnog leksikona kod dvojezičnih govornika je model *bilingvalne interaktivne aktivacije* (BIA). Ovaj model razvili su Dijkstra i suradnici (1998) i spada u skupinu konekcionističkih modela leksičke reprezentacije. Smatra se da su pojmovi kod ovog modela povezani unutar i preko dva jezika, s tzv. pobuđivačkim (engl. excitatory) i potiskujućim (engl. inhibitory) vezama na nižoj razini (riječi) i na općoj jezičnoj razini. (Goral i sur., 2006). Koncepti riječi definiraju se čvorovima, koji su međusobno povezani ovisno o tome koliko dijele semantičkih obilježja (npr. riječi *liječnik* i *bolnica* imaju jaču vezu nego riječi *liječnik* i *brod*). Prema ovom modelu pretpostavka je da leksički pristup nije jezično selektivan, pa zbog toga jedan leksikon obuhvaća pojmove oba jezika.

Također, Goral navodi da su Dijkstra i suradnici dokazali u nekoliko istraživanja da se oba jezika aktiviraju za vrijeme leksičkog pristupa "čak i kad se samo jedan od njih eksplicitno traži u određenim zadacima" (Goral i sur., 2006, str. 236). Protok informacija prema ovom modelu odvija se i uzlazno i silazno, što omogućava jezičnim čvorovima da vrše silazni utjecaj na procesiranje. Kad su aktivirani čvorovi jezika J1 oni inhibiraju riječi iz jezika J2 i šire aktivaciju dalje na riječi jezika J1, također inhibicijski djeluju na procesiranje jezika J2 u uvjetima kad se traži prebacivanje u taj jezik (Grainger, 1993). Razina aktivacije riječi ovisi o njenoj recentnosti uporabe, odnosno ako korisnik jezika nije dugo upotrijebio određenu riječ njena razina aktivacije će biti slabija. Na Slici 3. shema je ovog modela. Strelice označavaju eksitacijske veze, a krugovi inhibicijske.

Slika 3. BIA model (Dijkstra i sur.,1998; prema Gulan, 2016)

Nadalje, model bilingvalne interaktivne aktivacije može se proširiti na više od dva jezika te se razvija multilingvalni interaktivni aktivacijski model koji primjenjuje iste mehanizme i strukturu koja se pretpostavlja u bilingvalnom modelu (Goral i sur., 2006). Dijkstra (2003; Goral i sur., 2006) kaže da "povećanje leksikona učenjem inih jezika dovodi do povećane konkurencije i susjedna okolina utječe na multilingvalni leksikon". Međutim, kako se dalje navodi "broj susjeda koji bi se dodao bilo kojoj zadanoj riječi dodavanjem riječi iz dodatnog jezika postojećoj reprezentaciji, ne bi trebao značajno usporiti procese vizualnog leksičkog pristupa" (Goral i sur., 2006, str. 236). Glavni nedostatak ovog modela jest taj što se oslanja samo na vidno prepoznavanje oblika riječi, a time i samo na ortografska obilježja riječi.

7. Jezična proizvodnja dvojezičnih govornika - leksički pristup i odabir

Dvojezični govornici imaju nevjerojatnu sposobnost naizmjeničnog govorenja dva različita jezika s rijetkim nehotičnim upadima jezika koji trenutno nije u uporabi u jezik koji je trenutno aktivan (Poulisse i Bongaerts, 1994). Za dvojezične govornike nije dovoljno samo odabrati određeni koncept riječi, kao što je to slučaj s jednojezičnim govornicima, oni moraju paziti da taj leksički odabir odgovara željenom jeziku u danom trenutku, tj. da pripada jeziku koji je trenutno u njegovoj uporabi. Dodatni kognitivni proces koji dvojezični govornici moraju uložiti jest jezična kontrola. Ta sposobnost kontrole zadivljuje s obzirom na brzinu jezične proizvodnje fluentnog dvojezičnog govornika (prosječno proizvede četiri riječi u sekundi, s manje od jedne pogreške na tisuću izgovorenih riječi) (Costa i sur. 2012).

Svaki put kada govornik proizvede neku riječ, uključene su najmanje tri različite razine reprezentacije. Levelt (1989) u jednom od najpoznatijih modela jezične proizvodnje (*Leveltov model jezične proizvodnje*), navodi postojanje tri razine govorne proizvodnje: *konceptualna razina* (kada govornik odlučuje koje će konceptualne informacije prenijeti), *leksička razina* (predstavlja leksičke jedinice, tj. riječi) te *fonološka razina*, odnosno oblik ili kod riječi. Ovaj model odnosio se na jednojezične govornike, ali je De Bot (1992) na temelju tog modela izradio hipotetski model jezične proizvodnje dvojezičnog govornika. U svom modelu De Bot pretpostavlja da se proces jezične proizvodnje dvojezičnog govornika razlikuje od procesa jednojezičnog govornika tek od artikulacijske razine, to jest fonološke razine, kada dvojezični govornik mora odabrati kod jednog jezika, dok drugi jezik potiskuje. No, u nastavku ćemo vidjeti da se leksički pristup i odabir bitnije razlikuju kod dvojezičnih govornika u odnosu na jednojezične govornike.

Ono zbog čega je leksički pristup i odabir zanimljiviji kod dvojezičnih govornika u odnosu na jednojezične, jest činjenica da dvojezični govornici za jedan koncept (leksik ili riječ) imaju dva pojma. Glavno pitanje koje se otvara je kako funkcionira leksički odabir u slučaju kada su prisutne dvije leksičke i fonološke reprezentacije u jednom konceptu. Najjednostavnija hipoteza bi bila da je tijekom leksičkog odabira kod dvojezičnih govornika, jezik koji nije u trenutnoj uporabi zanemaren, odnosno potpuno isključen. No, ta hipoteza brzo je opovrgnuta jer je nekoliko eksperimenata pokazalo da

se leksičke i fonološke reprezentacije zanemarenog jezika aktiviraju dok se govori na drugom jeziku (npr. Costa, 2005). Najbolji dokazi koji pobijaju tu hipotezu dolaze iz studija koje proučavaju srodne riječi² dvojezičnih govornika. Nekoliko takvih studija je pokazalo da se srodne riječi aktiviraju brže od drugih (nesrodnih) riječi. Na primjer, riječ *rajčica* na engleskom i španjolskom jeziku fonološki se razlikuju tek za jedan glas (engl. *tomato*, šp. *tomate*). S druge strane, riječi koje nemaju fonoloških sličnosti, kao što je riječ *jabuka* (engl. *apple*, šp. *manzana*) govornik neće tako brzo proizvesti kao neku srodnu riječ (Costa i sur., 2000).

Dva različita modela mogu objasniti kako dvojezični govornici izbjegavaju smetnje zanemarenog jezika dok govore na drugom jeziku. Prema *inhibicijskom kontrolnom modelu* leksički odabir nije specificiran ni za jedan jezik, nego dolazi do aktivacije leksičkih reprezentacija na oba jezika, pa se zanemareni jezik i aktivni jezik "natječu" namećući svaki svoju reprezentaciju. Kako bi se postigla odgovarajuća jezična proizvodnja, primjenjuje se sveukupno potiskivanje leksičke reprezentacije zanemarenog jezika jezičnom kontrolom, osiguravajući pritom adekvatan odabir leksičke reprezentacije aktivnog jezika (onoga koji je u trenutnoj uporabi) (Green, 1998).

Drugi model naglašava da je leksički odabir specificiran za jezik (Costa i Caramazza, 1999). Prema tom modelu leksički odabir načelno je povezan s aktivnim jezikom, dok do aktivacije leksičkih reprezentacija drugog jezika ne bi ni došlo. Kasnija istraživanja pokazala su da na leksičku aktivaciju i odabir prije svega utječe razina jezične kompetencije dvojezičnog govornika. Mehanizmi jezične kontrole funkcionalno se razlikuju od dvojezičnih osoba s niskim i visokim jezičnim znanjem (Costa i Santesteban, 2004). Pokazalo se da dvojezične osobe s niskim jezičnim znanjem uglavnom koriste prvi model leksičkog odabira koji je jezično nespecificiran, što bi značilo da kada govore na drugom jeziku aktivno potiskuju leksičke reprezentacije materinskog jezika. Naprotiv, dvojezične osobe s visokom razinom jezičnog znanja i kompetencije automatski odabiru svoj jezični izlaz bez mnogo nametanja drugog jezika (što odgovara mehanizmu leksičkog odabira koji nije specificiran za jezik). U bilo kojem slučaju, dvojezične osobe moraju imati specifične mehanizme jezične kontrole kako bi izbjegle interferenciju između jezika s ciljem uspješne jezične proizvodnje.

² riječi koje u dva jezika imaju velika fonološka preklapanja

Iako sposobnost govorenja dva jezika ima niz prednosti (od kojih su neke opisane u prethodnom poglavlju), ponekad ta sposobnost može dovesti do nedostataka. Ti nedostaci prisutni su i u jednom i u drugom jeziku, i kod osoba s niskim jezičnim znanjem ali i kod onih s visokom jezičnom kompetencijom. Prije svega, govor u drugom jeziku (nedominantnom) nerijetko je sporiji što se pokazalo kod ispitivanja imenovanja slika (Hanulova i sur., 2010). Osim kod imenovanja slika, nedostatak drugog jezika prisutan je i u drugim jezičnim zadacima. Na primjer, dvojezični govornici češće doživljavaju stanje "na vrhu jezika" nego jednojezični govornici (Gollan i Silberberg, 2001). Također, Rosselli i Ardila (2002) u jednom istraživanju, u kojem se od ispitanika tražilo da navedu što više pojmova iste semantičke kategorije (npr. životinje), dobili su rezultat u kojem su dvojezični govornici imali sporije vrijeme prvog odgovora i manje navedenih primjera nego jednojezični ispitanici. No, kada trebaju klasificirati slike prema semantičkoj kategoriji, dvojezični govornici ne razlikuju se od jednojezičnih (Gollan i sur., 2005).

Dvojezični nedostatak u jezičnoj proizvodnji mogao bi se objasniti na dva načina. Prva teorija kaže da dvojezični govornici moraju stalno kontrolirati dva jezika, te na osnovu toga jezični nedostaci nastaju kao posljedica teškoće izvršne kontrole. Budući da se leksičke reprezentacije koaktiviraju tijekom leksičkog pristupa, kako bi izbjegli interferenciju među jezicima, dvojezični govornici moraju primijeniti više kognitivne funkcije. U tom dodatnom procesu dolazi do usporavanja leksičkog pristupa, pa posljedično i nedostatka u jezičnoj proizvodnji.

Druga teorija (koja nužno ne isključuje prvu) dvojezični nedostatak objašnjava kroz učinak učestalosti jezika. Dvojezični govornici svaki od svoja dva jezika koriste rjeđe nego jednojezični govornici koji koriste svoj jedinstven jezik. Stoga, učestalost je dvojezičnih leksičkih reprezentacija manja od jednojezične. S obzirom da je učestalost riječi u negativnoj korelaciji s vremenom potrebnim da se riječi pristupi, dvojezičnim govornicima treba više vremena da se dosjete riječi, te češće i pogriješe nego jednojezični govornici.

8. Zaključak

Sposobnost jezične kontrole dvo- i višejezičnih govornika ne prestaje biti aktualan predmet istraživanja brojnih znanstvenih disciplina. Tijekom razgovora dvojezični govornici uvijek za jednu riječ imaju dva koncepta koja mogu izabrati, stoga uvijek moraju imati dobru jezičnu kontrolu kako ne bi došlo do miješanja kodova. Bez obzira na njihovu jezičnu kompetenciju, kod onih s većim jezičnim znanjem kao i kod onih s manjim jezičnim znanjem, često dolazi do interferencije jezika. Tijekom te interferencije često dolazi do fenomena prebacivanja koda. Taj složeni proces, iako naočigled jednostavan, vještim dvojezičnim govornicima ne narušava govor niti negativno utječe na komunikaciju. Neki autori smatraju da je prebacivanje koda nužna pojava ako se neka osoba smatra dvojezičnom jer pokazuje visok stupanj poznavanja oba jezika, jer bi se u tom slučaju smatralo da osoba vješto barata jezicima pa i prebacuje kodove iz jednog jezika u drugi.

Kao što je navedeno u radu, prebacivanje kodova istražuje se s različitih aspekata i mnogi autori su postavljali različite standarde oko toga što sve taj proces treba zadovoljiti. Na kraju, kod dvojezičnih govornika, unatoč svim pravilima i postavkama, često dolazi do prebacivanja kodova i takav jedan fenomen možda otvara više prednosti za snalaženje u komunikaciji nego nedostataka koji bi doveli do šumova u komunikaciji. Bilo kako bilo, proces prebacivanja kodova nova je tema u području proučavanja dvojezičnosti, te je potrebno još mnogo studija kako bi se neki pojmovi jasnije odredili.

9. Glosarij pojmova

alternacija (engl. *alternation*)- vrsta prebacivanja kodova kod koje se pazi na ekvivalentnost jezika i njihovu strukturalnu kompatibilnost

dinamična interferencija (engl. *dynamic interference*) - prolazni utjecaj jednog jezika na drugi u iskazu govornika (npr. slučajna naglasna pogreška u izgovoru)

hijerarhijski modeli mentalnog leksikona - naglašavaju različitu dominantnost jednog i drugog jezika

jezična diferencijacija (engl. *language differentiation*) - razlikovanje dvaju jezičnih sustava na razini njihove pohranjenosti u mozgu

jezična separacija (engl. *language separation*) - sposobnost uporabe dvaju jezika u odvojenim interakcijama

jezik-baza (engl. *base language*) - temeljni jezik koji upravlja jezičnom proizvodnjom

jezik-gost (engl. *guest language*) - jezik iz kojeg se prebacuju kodovi u jezik-bazu

konekcionistički modeli mentalnog leksikona - naglašavaju povezanost i umreženost oba jezika; nema dominacije nijednog jezika

kongruentna leksikalizacija (engl. *congruent lexicalization*) - prebacivanje kodova kod jezika koji su tipološki slični ili unutar različitih dijalekata jednog jezika

miješanje kodova (engl. *code-mixing*) - ubacivanje jezičnog koda iz jednog jezika u drugi u ranoj fazi jezičnog razvoja, kada ne postoji jasna svijest o postojanju dvaju zasebnih jezičnih sustava

prebacivanje kodova (engl. *code-switching*) - kombiniranje elemenata dvaju jezika tijekom jedne fraze ili rečenice

statična interferencija (engl. *static interference*)- odnosi se na stalne tragove jednog jezika na drugi (naglasak, sintaktička struktura, tvorba riječi)

umetanje (engl. *insertion*) - vrsta prebacivanje kodova u kojoj se elementi jednog jezika miješaju (umeću) u drugi bez poštivanja pravila drugog jezika

10. Literatura

- Allmann, G. (1998). *Accessing the Mental Lexicon. Words, and how we (eventually) find them*. Oxford University Press.
- Baker, C., Prys Jones, S. (1998) *Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education*, Clevedon: Multilingual Matters.
- Banjavčić, M., Erdeljac, V. (2009). *Višjejezičnost i identitet*. Monitor ISH (2009), XI/1, 7–34
- Barnes, J. (2006). *Early Trilingualism: A Focus on Questions*. Second Language Acquisition: 16. Series Editor: David Singleton, Trinity College, Dublin, Ireland
- Bhatia, T. K., & Ritchie, W. C. (1999). *The bilingual child: Some issues and perspectives*. In W. C. Ritchie & T. K. Bhatia (Eds.) *Handbook of child language acquisition* (pp. 569-646). San Diego: Academic Press.
- Bhatia, T. K., Ritchie, W. C. (2012). *The Handbook of Bilingualism and Multilingualism*.
- Bialystok, E. (1988). *Levels of bilingualism and levels of linguistic awareness*. *Developmental psychology*, 24, 560-567.
- Bialystok, E., Majumder, S. (1998). *The relationship between bilingualism and the development of cognitive processes in problem-solving*. *Applied Psycholinguistics*, 19, 69-85.
- Bialystok, E., Craik, F., Green, D., Gollan, T. (2009). *Bilingual minds*. *Psychological Science in the Public Interest*, 10 (3), 89-129.
- Bialystok, E., Luk, G., Peets, K.F., Jang, S. (2010). *Receptive vocabulary differences in monolingual and bilingual children*. *Bilingualism: Language and Cognition*, 13, 525- 431.
- Bialystok, E., Craik, F. I., i Luk, G. (2012). *Bilingualism: Consequences for MIND and brain*. *Trends in Cognitive Sciences*, 16(4), 240–250.

Bloomfield, L. (1933). *Language*. New York: Henry Holt.

Brkljača, K. (2017). *Prebacivanje kodova između engleskog i hrvatskog jezika kod trojezičnog djeteta*. Diplomski rad. Sveučilište u Zagrebu. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Costa, A., Caramazza, A. (1999). *Is lexical selection in bilingual speech production language-specific? Further evidence from Spanish–English and English–Spanish bilinguals*. *Bilingualism: Language and Cognition*, 2, 231–244.

Costa, A., Caramazza, A., Sebastián-Gallés, N. (2000). *The cognate facilitation effect: Implications for models of lexical access*. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 26(5), 1283-1296.

Costa, A., Santesteban, M. (2004). *Lexical access in bilingual speech production: Evidence from language switching in highly proficient bilinguals and L2*. *Journal of Memory and Language*, 50(4), 491-511.

Costa, A., Sadat, J., D. Martin, C. (2012). *Bilingual language and production - Lexical access and selection*. The Routledge Encyclopedija of SLA. Publisher: New York/London

Cummins, J. (1976). *The influence of bilingualism on cognitive growth: A synthesis of research findings and explanatory hypothesis*. *Working Papers on Bilingualism*, 9, 1-43.

De Bot, K. (1992). *A Bilingual Production Model: Levelt's 'Speaking' Model Adapted*. *Applied Linguistics*, 13, 1-24.

Dijkstra, T. i Van Heuven, W. J. (2003). *The architecture of the bilingual word recognition system: From identification to decision*. *Bilingualism: Language and Cognition*, 5(3), 175-197.

Drljača Margić, B. (2009). *Latentno posuđivanje u hrvatskome i drugim jezicima - posljedice i otpori*, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 35, 53–71.

- Edwards, J. (2006). *Foundations of Bilingualism*. u W. C. Ritchie i T. K. Bhatia (ur.) *Handbook of bilingualism*, San Diego: Academic Press: 7-32.
- Erdeljac, V. (2009). *Mentalni leksikon. Modeli i činjenice*. Zagreb: Ibis grafika.
- Gehrmann, S., Petravić, A. (2021). *Razvoj jezika znanosti i stranih jezika u školama u Europi - Studija o europskim perspektivama i hrvatskoj stvarnosti*. FILOLOGIJA 77 (2021), 1-57
- Genesee, F. (1989). *Early bilingual development: one language or two?* *Journal of Child Language* 16, 161–179
- Genesee, F., Nicoladis E., Paradis J., (1995). *Language differentiation in early bilingual development*. *Journal of Child Language* 22, 611–631
- Genesee, F. (2009). *Early childhood bilingualism: Perils and possibilities*. *Journal of Applied Research on Learning*, 2, 1-21.
- Gollan, T. H., Silverberg, N. B. (2001). *Tip-of-the-tongue states in Hebrew–English bilinguals*. *Bilingualism: Language and Cognition*, 4(01), 63-83.
- Gollan, T. H., Montoya, R. I., Fennema-Notestine, C., Morris, S. K. (2005). *Bilingualism affects picture naming but not picture classification*. *Memory & Cognition*, 33(7), 1220-1234
- Goral, M., Levy, E. S., Obler, L. K., Cohen, E. (2006). *Cross - language lexical connections in the mental lexicon: Evidence from a case of trilingual aphasia*. *Brain and language*, vol. 98, br.2, 235-24 Dostupno na <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0093934X06000976>.
Pristupljeno: 1. lipnja, 2023.
- Grainger, J. (1993). *Visual word recognition in bilinguals*. U R. Schreuder i B. Weltens (Ur.), *The Bilingual Lexicon (Vol. IV)* (str. 11-25). Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Granić, J. (1996). *Javna komunikacija - jezična i/ili komunikacijska kompetencija*, *Jezik i komunikacija (zbornik)*, Zagreb:HDPL, 218-222

- Green, D. W. (1998). *Mental control of the bilingual lexico-semantic system*. *Bilingualism: Language and Cognition*, 1(2), 67-81
- Grosjean, F. (1982). *Life with two languages. An Introduction to Bilingualism*. Harvard University Press. Exploring the recognition of guest words in bilingual speech. *Language and Cognitive Processes* 3(3), 233–274.
- Grosjean, F. (1985). *The bilingual as a competent but specific speakerhearer*, *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 6: 467–477.
- Grosjean, F. (1989). *Neurolinguists, beware! The bilingual is not two monolinguals in one person*, *Brain and Language* 36: 3–15
- Grosjean, F. (1996). *Living with two languages and two cultures*. U: Parasnis, I. (ur.) *Cultural and Language Diversity and the Deaf Experience*, 20-37, Cambridge: Cambridge University Press.
- Grosjean, F. (1998). *Studying bilinguals: methodological and conceptual issues*. *Bilingualism* 1, 131–149
- Grosjean, F. (2002). *The bilingual's language modes*, u J. L. Nicol (ur.) *One Mind, Two Languages: Bilingual Language Processing*, 1–22.
- Gulan, T. (2016). *Organizacija mentalnog leksikona bilingvalnih govornika*. Doktorski rad: Sveučilište u Zagrebu.
- Hakuta, K. (1986). *Mirror of language: the debate on bilingualism*. New York: Basic Books.
- Hanulová, J., Davidson, D. J., Indefrey, P. (2010). *Where does the delay in L2 picture naming come from? psycholinguistic and neurocognitive evidence on second language word production*. *Language and Cognitive Processes*

- Heredia, R. R. (1996). *Bilingual memory: A re-revised version of the hierarchical model of bilingual memory*. Dostupno na <http://crl.ucsd.edu/newsletter/10-3>. Pristupljeno 1. lipnja, 2023.
- Hoffman, C. (1991). *An Introduction to Bilingualism*. London and New York: Longman
- Jelaska, Z. (2002). *An Analysis of the Curricula of the Croatian Language at the Faculties of Philosophy*. U: Kovačević, M. i Pavličević-Franić, D. (ur.) 140-142
- Jelaska, Z. (2005) *Dvojezičnost i višejezičnost*, u Jelaska, Z. i sur. Hrvatski kao drugi i strani jezik, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Karen, K. Y. C. (2003). *Codeswitching for a Purpose: Focus on Preschool Malaysian Children*. *Multilingua*, 22, 59-77
- Köppe, R. (1996). *Language differentiation in bilingual children: the development of grammatical and pragmatic Competence*. *Linguistics* 34, 927–954.
- Kroll, J. F., Stewart, E. (1994). *Category interference in translation and picture naming: Evidence for asymmetric connection between bilingual memory representations*. *Journal of Memory and Language* 33, 149–174
- Lanza, E. (1992). *Can bilingual two-year-olds code-switch?* *Journal of Child Language* 19, 633–658.
- Levelt, W. J. M. (1989). *Speaking: From intention to articulation*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Lipanović, D., Ujdur, R. (2008). *Zaključci Vijeća za normu hrvatskoga standardnoga jezika*, *Vjesnik Društva profesora hrvatskoga jezika* 2, 3–5.
- Mackey, W. F. (1967). *Language Teaching Analysis*. Bloomington : Indiana University Press.
- Macnamara, J. (1967). *The bilingual's linguistic performance*. *Journal of Social Issues*, 23, 58- 77.

- Medved Krajnović, M. (2010). *Od jednojezičnosti do višejezičnosti: Uvod u istraživanja procesa ovladavanja inim jezikom*, Leykam international d.o.o., Zagreb
- Meisel, Jürgen M. (1989). *Early differentiation of languages in bilingual children*. In K. Hyltenstam & L. K. Obler (eds.), *Bilingualism Across The Lifespan: Aspects of Acquisition, Maturity and Loss*. Cambridge: Cambridge University Press, 13–40.
- Meisel, Jürgen M. (1994). *Code-switching in young bilingual children. The acquisition of grammatical constraints*. *Studies in Second Language Acquisition* 16, 413–439.
- Meisel, Jürgen M. (2004). *The bilingual child*. In T. J. Bathia & W. C. Ritchie (eds.), *The Handbook of Bilingualism*, Oxford: Blackwell, 91–113.
- Milroy, Lesley Pieter Muysken (eds.). (1995). *One Speaker, Two Languages: CrossDisciplinary Perspectives on Code-Switching*. Cambridge: Cambridge University Press
- Mohanty, A. K. (1994). *Bilingualism in a multilingual society: Psychosocial and pedagogical implications*. Mysore: Central Institute of Indian Languages.
- Muthusamy, P. (2009). *Communicative functions and reason for code-switching: A Malaysian perspective*.
- Muysken, P. (2000). *Bilingual Speech: A Typology of Code-Mixing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Myers-Scotton, C. (1993). *Duelling Languages. Grammatical Structure in CodeSwitching*. Oxford: Clarendon Press.
- Nortier, J. (2011). *Code-switching is much more than careless mixing: Multilinguals know the rules!*
- Olson, D.J. (2016). *The role of code-switching and language context in bilingual phonetic transfer*, *Journal of the International Phonetic Association*, 46, 3, 265-285.
- Opačić, N. (2007a). *Prodor engleskih riječi u hrvatski jezik*, *Jezik*, 54, 22–27.

- Paradis, M. (2005) *Aspects and Implications of Bilingualism*, u Kroll, J. F., de Groot, A. M. B. (ur.) *Handbook of Bilingualism - Psycholinguistic Approaches*: 411-417.
- Pavličević-Franić, D. i Kovačević, M. (2003). *Komunikacijska kompetencija u višejezičnoj sredini*, Dio II, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu i Naklada "Slap"
- Pavličević-Franić, D. (2006). *Jezičnost i međujezičnost između sustava, podsustava i komunikacije*, LAHOR, 1, 1-14.
- Pearson, B. Z., Fernandez, S. C., Lewedeg, V., & Oller, D. K. (1997). *The relation of input factors to lexical learning by bilingual infants*. *Applied Psycholinguistics*, 18, 41-58.
- Poplack, S. (1980). *Sometimes I'll start a sentence in Spanish y termino en Español?: toward a typology of code-switching*. *Linguistics* 18, 581–618.
- Poullisse, N., & Bongaerts, T. (1994). *First language use in second language production*. *Applied Linguistics*. 15, 36-57
- Rogers, R. (2023). *Language Statistics for 2023*. Dostupno na: <https://myclasstracks.com/language-statistics/>. Pristupljeno 9. lipnja, 2023.
- Sankoff, D., Poplack, S. (1981). *A formal grammar for code-switching*. *Papers in Linguistics* 14, 3–45.
- Schroeder, S. R., i Marian, V. (2012). *A bilingual advantage for episodic memory in older adults*. *Journal of Cognitive Psychology*, 24(5), 591–601.
- Schwartz, A. I., Kroll, J. F. (2006). *Bilingual lexical activation in sentence context*. *Journal of Memory and Language* 55, 197–212.
- Singleton, D. (2000). *Language and the Lexicon. An Introduction*. Oxford University Press.
- Sridhar S. N. i Kamal K. Sridhar. (1980). *The syntax and psycholinguistics of bilingual code switching*. *Canadian Journal of Psychology* 34, 407–416.

- Stančić, V., Ljubešić, M. (1994). *Jezik, govor, spoznaja*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Špiranec, I. (2010). *Tko se boji dvojezičnosti još (Definiranje dvojezičnosti)*. Izvorni znanstveni članak. Tehničko veleučilište u Zagrebu
- Vihman, M. (1985). *Language differentiation by the bilingual infant*. Journal of Child Language 12, 297–324.
- Vilke, M. (1991). *Bilingvizam kod djece*. Strani jezici XX, 3, 138-146
- Vrcić-Mataija, S., Grahovac-Pražić, V. (2006) *Skrb za jezik na javnim gradskim prostrima*, Jezik, 53, 177–187
- Vujnović Malivuk, K., Palmović, M. (2015). *Dvojezično usvajanje jezika: povezanost s jezičnim teškoćama i nejezičnim sposobnostima. Pregledni rad. Sveučilište u Zagrebu*, Centar za poslijediplomske studije, Jezik i kognitivna neuroznanost.
- Zajednički Europski Referentni Okvir Za jezike: učenje, poučavanje, vrednovanje, (2005). Vijeće Europe, Odjel za suvremene jezike, Strasbourg, Školska knjiga, Zagreb.
- Živković, G. (2020). *Prebacivanje kodova kod bilingvalne djece*. Diplomski rad. Sveučilište u Zagrebu. Filozofski fakultet: Odsjek za fonetiku.
- Weir, L. (2000). *Dimensions of bilingualism*. In L. Wei (Ed.), *The bilingualism reader* (pp. 22-50). New York: Routledge.
- Wei, L. (2006). *Bilingualism*, u K. Brown, *Encyclopedia of Language and Linguistics* (2. izd.) Amsterdam: Elsevier, 835- 846.
- Wei, L., Moyer, M. G. (2008). *Research Perspectives on Bilingualism and Multilingualism*. U: WEI, L., MOYER, M. G. (ur.) *Research Methods in Bilingualism and Multilingualism*. Blackwell Publishing Ltd, USA, UK, Australia, 3-17.